UDK 37

ISSN 2545 – 4439
ISSN 1857 - 923X

INTERNATIONAL JOURNAL

Institute of Knowledge Management

KNOWLEDGE

Scientific Papers

Vol. 67.6

SOCIAL SCIENCES

KIJ Vol. 67 No. 6 pp. 899 - 1162 Skopje, 2024

KNOWLEDGE

INTERNATIONAL JOURNAL

SCIENTIFIC PAPERS
VOL. 67.6

December, 2024

INSTITUTE OF KNOWLEDGE MANAGEMENT
SKOPJE

KNOWLEDGE

International Journal Scientific Papers Vol. 67.6

ADVISORY BOARD

Vlado Kambovski PhD, Robert Dimitrovski PhD, Siniša Zarić PhD, Maria Kavdanska PhD, Mirjana Borota – Popovska PhD, Veselin Videv PhD, Ivo Zupanovic PhD, Savo Ashtalkoski PhD, Zivota Radosavljević PhD, Laste Spasovski PhD, Mersad Mujevic PhD, Milka Zdravkovska PhD, Drago Cvijanovic PhD, Predrag Trajković PhD, Lazar Stosic PhD, Krasimira Staneva PhD, Nebojsha Pavlović PhD, Daniela Todorova PhD, Lisen Bashkurti PhD, Zoran Srzentić PhD, Itska Derijan PhD, Sinisa Opic PhD, Marija Kostic PhD

Print: GRAFOPROM – Bitola

Editor: IKM – Skopje

Editor in chief
Robert Dimitrovski, PhD

KNOWLEDGE - International Journal Scientific Papers Vol. 67.6

ISSN 1857-923X (for e-version)
ISSN 2545 – 4439 (for printed version)

INTERNATIONAL EDITORIAL BOARD

President: Academic Prof. Vlado Kambovski PhD, Skopje (N. Macedonia)

Vice presidents:
Prof. Robert Dimitrovski PhD, Institute of Knowledge Management, Skopje (N. Macedonia)
Prof. Sinisa Zaric, PhD, Faculty of Economics, University of Belgrade, Belgrade (Serbia)
Prof. Mersad Mujevic PhD, Public Procurement Administration of Montenegro (Montenegro)

Members:

- Prof. Azra Adjajlic – Dedovic PhD, Faculty of criminology and security, Sarajevo (Bosnia & Herzegovina)
- Prof. Aleksandar Korablev PhD, Faculty of economy and management, Saint Petrsburg State Forest Technical University, Saint Petrsburg (Russian Federation)
- Prof. Anita Trajkovska PhD, Rochester University (USA)
- Prof. Aziz Pollozhani PhD, Rector, University Mother Teresa, Skopje (N.Macedonia)
- Prof. Anka Trajkovska-Petkoska PhD, UKLO, Faculty of technology and technical sciences, Bitola (N. Macedonia)
- Prof. Aneta Mijoska PhD, Faculty of Dentistry, University "St. Cyril and Methodius", Skopje (N. Macedonia)
- Prof. Alisabri Sabani PhD, Faculty of criminology and security, Sarajevo (Bosnia & Herzegovina)
- Prof. Artan Nimani PhD, Rector, University of Gjakova "Fehmi Agani" (Kosovo)
- Prof. Ahmad Zakeri PhD, University of Wolverhampton, (United Kingdom)
- Prof. Ana Dzumalieva PhD, South-West University "Neofit Rilski", Blagoevgrad (Bulgaria)
- Prof. Branko Sotirov PhD, University of Rousse, Rousse (Bulgaria)
- Prof. Branko Boshkovic, PhD, College of Sports and Health, Belgrade (Serbia)
- Prof. Branimir Kampl PhD, Institute SANO, Zagreb (Croatia)
- Prof. Branislav Simonovic PhD, Faculty of Law, Kragujevac (Serbia)
  Prof. Bistra Angelovska, Faculty of Medicine, University "Goce Delcev", Shtip (N.Macedonia)
- Prof. Cezar Birzea, PhD, National School for Political and Administrative Studies, Bucharest (Romania)
- Prof. Cvetko Andreevski, Faculty of Tourism, UKLO, Bitola (N.Macedonia)
- Prof. Drago Cvijanovic, PhD, Faculty of Hotel Management and Tourism, University of Kragujevac, Vrnjacka Banja (Serbia)
- Prof. Dusan Ristic, PhD Emeritus, College of professional studies in Management and Business Communication, Novi Sad (Serbia)
- Prof. Darijo Jerkovic PhD, Faculty of Business Economy, University "Vitez", (Bosnia & Herzegovina)
- Prof. Daniela Todorova PhD, "Todor Kableshkov" University of Transport, Sofia (Bulgaria)
- Prof. Dragan Kokovic PhD, University of Novi Sad, Novi Sad (Serbia)
- Prof. Dragan Marinkovic PhD, High health – sanitary school for professional studies, Belgrade (Serbia)
- Prof. Itska Mihaylova Derijan PhD, University Neofit Rilski, Faculty of pedagogy, Blagoevgrad (Bulgaria)
- Prof. Dzulijana Tomovska, PhD, Faculty of Biotechnical sciences, Bitola (N.Macedonia)
- Prof. Evgenia Penkova-Pantaleeva PhD, UNWE -Sofia (Bulgaria)
- Prof. Fadil Millaku, PhD, University "Hadzi Zeka", Peja (Kosovo)

- Prof. Fatos Ukaj, University "Hasan Prishtina", Prishtina (Kosovo)
- Prof. Georgi Georgiev PhD, National Military University "Vasil Levski", Veliko Trnovo (Bulgaria)
- Prof. Halit Shabani, PhD, University "Hadzi Zeka", Peja (Kosovo)
- Prof. Halima Sofradzija, PhD, University of Sarajevo, Saraevo (Bosnia and Herzegovina)
- Prof. Haris Halilovic, Faculty of criminology and security, University of Sarajevo, Saraevo (Bosnia and Herzegovina)
- Prof. Helmut Shramke PhD, former Head of the University of Vienna Reform Group (Austria)
- Prof. Hristina Georgieva Yancheva, PhD, Agricultural University, Plovdiv (Bulgaria)
- Prof. Hristo Beloev PhD, Bulgarian Academy of Science, Rector of the University of Rousse (Bulgaria)
- Prof. Hristina Milcheva, Medical college, Trakia University, Stara Zagora (Bulgaria)
- Prof. Izet Zeqiri, PhD, Academic, SEEU, Tetovo (N.Macedonia)
- Prof. Ivan Marchevski, PhD, D.A. Tsenov Academy of Economics, Svishtov (Bulgaria)
- Prof. Ibrahim Obhodjas PhD, Faculty of Business Economy, University "Vitez", (Bosnia & Herzegovina)
- Doc. Igor Stubelj, PhD, PhD, Faculty of Management, Primorska University, Koper (Slovenia)
- Prof. Ivo Zupanovic, PhD, Faculty of Business and Tourism, Budva (Montenegro)
- Prof. Ivan Blazhevski, PhD, Institute for Sociological, Political and Juridical Research, Skopje (N.Macedonia)
- Prof. Isa Spahiu PhD, International Balkan University, Skopje (N. Macedonia)
- Prof. Ivana Jelik PhD, University of Podgorica, Faculty of Law, Podgorica (Montenegro)
- Prof. Islam Hasani PhD, Kingston University (Bahrein)
- Prof. Jamila Jaganjac PhD, Faculty of Business Economy, University "Vitez", (Bosnia & Herzegovina)
- Prof. Jova Ateljevic PhD, Faculty of Economy, University of Banja Luka, (Bosnia & Herzegovina)
- Prof. Jonko Kunchev PhD, University „Cernorizec Hrabar" - Varna (Bulgaria)
- Prof Karl Schopf, PhD, Akademie fur wissenschaftliche forchung und studium, Wien (Austria)
- Prof. Katerina Belichovska, PhD, Faculty of Agricultural Sciences, UKIM, Skopje (N. Macedonia)
- Prof. Krasimir Petkov, PhD, National Sports Academy "Vassil Levski", Sofia (Bulgaria)
- Prof. Kamal Al-Nakib PhD, College of Business Administration Department, Kingdom University (Bahrain)
- Prof. Kiril Lisichkov, Faculty of Technology and Metallurgy, UKIM, Skopje (N.Macedonia)
- Prof. Krasimira Staneva PhD, University of Forestry, Sofia (Bulgaria)
- Prof. Lidija Tozi PhD, Faculty of Pharmacy, Ss. Cyril and Methodius University, Skopje (N.Macedonia)
- Prof. Laste Spasovski PhD, Vocational and educational centre, Skopje (N.Macedonia)
- Prof. Larisa Velic, PhD, Faculty of Law, University of Zenica, Zenica (Bosnia and Herzegovina)
- Prof. Łukasz Tomczyk PhD, Pedagogical University of Cracow (Poland)
- Prof. Lujza Grueva, PhD, Faculty of Medical Sciences, UKIM, Skopje (N.Macedonia)
- Prof. Lazar Stosic, PhD, Association for development of science, engineering and education, Vranje (Serbia)
- Prof. Lulzim Zeneli PhD, University of Gjakova "Fehmi Agani" (Kosovo)
- Prof. Lisen Bashkurti PhD, Global Vice President of Sun Moon University (Albania)

- Prof. Lence Mircevska PhD, High Medicine School, Bitola, (N.Macedonia)
- Prof. Ljupce Kocovski PhD, Faculty of Biotechnical sciences, Bitola (N.Macedonia)
- Prof. Marusya Lyubcheva PhD, University "Prof. Asen Zlatarov", Member of the European Parliament, Burgas (Bulgaria)
- Prof. Marija Magdinceva – Shopova PhD, Faculty of tourism and business logistics, University "Goce Delchev", Shtip (N. Macedonia)
- Prof. Maria Kavdanska PhD, Faculty of Pedagogy, South-West University Neofit Rilski, Blagoevgrad (Bulgaria)
- Prof. Vaska Stancheva-Popkostadinova, PhD, Faculty of Public Health and Sport, SWU Neofit Rilski, Blagoevgrad (Bulgaria)
- Prof. Mirjana Borota-Popovska, PhD, Centre for Management and Human Resource Development, Institute for Sociological, Political and Juridical Research, Skopje (N.Macedonia)
- Prof. Mihail Garevski, PhD, Institute of Earthquake Engineering and Engineering Seismology, Skopje (N.Macedonia)
- Prof. Mitko Kotovchevski, PhD, Faculty of Philosophy, UKIM, Skopje (N.Macedonia)
- Prof. Milan Radosavljevic PhD, Dean, Faculty of strategic and operational management, Union University, Belgrade (Serbia)
- Prof. Marija Topuzovska-Latkovikj, PhD, Centre for Management and Human Resource Development, Institute for Sociological, Political and Juridical Research, Skopje (N.Macedonia)
- Prof. Marija Knezevic PhD, Academic, Banja Luka, (Bosnia and Herzegovina)
- Prof. Margarita Bogdanova PhD, D.A.Tsenov Academy of Economics, Svishtov (Bulgaria)
- Prof. Mahmut Chelik PhD, Faculty of Philology, University "Goce Delchev", Shtip (N.Macedonia)
- Prof. Mihajlo Petrovski, PhD, Faculty of Medical Sciences, University "Goce Delchev", Shtip (N.Macedonia)
- Prof. Marija Mandaric PhD, Faculty of Hotel Management and Tourism, University of Kragujevac, Vrnjacka Banja (Serbia)
- Prof. Marina Simin PhD, College of professional studies in Management and Business Communication, Sremski Karlovci (Serbia)
- Prof. Miladin Kalinic, College of professional studies in Management and Business Communication, Sremski Karlovci (Serbia)
  Prof. Marijan Tanushevski PhD, Macedonian Scientific Society, Bitola (N. Macedonia)
- Prof. Mitre Stojanovski PhD, Faculty of Biotechnical sciences, Bitola (N.Macedonia)
- Prof. Miodrag Smelcerovic PhD, High Technological and Artistic Vocational School, Leskovac (Serbia)
- Prof. Nadka Kostadinova, Faculty of Economics, Trakia University, Stara Zagora (Bulgaria)
- Prof. Natalija Kirejenko PhD, Faculty For economic and Business, Institute of Entrepreneurial Activity, Minsk (Belarus)
- Prof. Nenad Taneski PhD, Military Academy "Mihailo Apostolski", Skopje (N.Macedonia)
- Prof. Nevenka Tatkovic PhD, Juraj Dobrila University of Pula, Pula (Croatia)
- Prof. Nedzad Korajlic PhD, Faculty of criminal justice and security, University of Sarajevo (Bosnia and Herzegovina)
- Prof. Nikola Sabev, PhD, Angel Kanchev University of Ruse, Ruse (Bulgaria)
- Prof. Nonka Mateva PhD, Medical University, Plovdiv (Bulgaria)
- Prof. Nikolay Georgiev PhD, "Todor Kableshkov" University of Transport, Sofia (Bulgaria)
- Prof. Nishad M. Navaz PhD, Kingdom University (India)
- Prof. Nano Ruzhin PhD , Faculty of Law, AUE-FON University, Skopje (N.Macedonia)
- Prof. Oliver Dimitrijevic PhD, High medicine school for professional studies "Hipokrat", Bujanovac (Serbia)

- Prof. Paul Sergius Koku, PhD, Florida State University, Florida (USA)
- Prof. Primoz Dolenc, PhD, Faculty of Management, Primorska University, Koper (Slovenia)
- Prof. Petar Kolev PhD, "Todor Kableshkov" University of Transport, Sofia (Bulgaria)
- Prof. Pere Tumbas PhD, Faculty of Economics, University of Novi Sad, Subotica (Serbia)
- Prof. Rade Ratkovic PhD, Faculty of Business and Tourism, Budva (Montenegro)
- Prof. Rositsa Chobanova PhD, University of Telecommunications and Posts, Sofia (Bulgaria)
- Prof. Rossana Piccolo PhD, Università degli studi della Campania - Luigi Vanvitelli (Italy)
- Prof. Rumen Valcovski PhD, Imunolab Sofia (Bulgaria)
- Prof. Rumen Stefanov PhD, Faculty of public health, Medical University of Plovdiv (Bulgaria)
  Prof. Rumen Tomov PhD, University of Forestry, Sofia (Bulgaria)
- Prof. Sasho Korunoski PhD, UKLO, Bitola (N.Macedonia)
- Prof. Snezhana Lazarevic, PhD, College of Sports and Health, Belgrade (Serbia)
- Prof. Vasil Markov PhD, Faculty of Arts, SWU Neofit Rilski, Blagoevgrad (Bulgaria)
- Prof. Stojna Ristevska PhD, High Medicine School, Bitola, (N. Macedonia)
- Prof. Suzana Pavlovic PhD, High health – sanitary school for professional studies, Belgrade (Serbia)
- Prof. Sandra Zivanovic, PhD, Faculty of Hotel Management and Tourism, University of Kragujevac, Vrnjacka Banja (Serbia)
- Prof. Shyqeri Kabashi, College "Biznesi", Prishtina (Kosovo)
- Prof. Temelko Risteski PhD, Faculty of Law, AUE-FON University, Skopje (N. Macedonia)
- Prof. Todor Krystevich, D.A. Tsenov Academy of Economics, Svishtov (Bulgaria)
- Prof. Todorka Atanasova, Faculty of Economics, Trakia University, Stara Zagora (Bulgaria)
- Prof. Tzako Pantaleev PhD, NBUniversity , Sofia (Bulgaria)
- Prof. Vojislav Babic PhD, Institute of Sociology, University of Belgrade (Serbia)
- Prof. Volodymyr Denysyuk, PhD, Dobrov Center for Scientific and Technologogical Potential and History studies at the National Academy of Sciences of Ukraine (Ukraine)
- Prof. Valentina Staneva PhD, "Todor Kableshkov" University of Transport, Sofia (Bulgaria)
- Prof. Venus Del Rosario PhD, Arab Open University (Philippines)
- Prof. Vjollca Dibra PhD, University of Gjakova "Fehmi Agani" (Kosovo)
- Prof. Yuri Doroshenko PhD, Dean, Faculty of Economics and Management, Belgorod (Russian Federation)
- Prof. Zlatko Pejkovski, PhD, Faculty of Agricultural Sciences, UKIM, Skopje (N.Macedonia)
- Prof. Zivota Radosavljevik PhD, Faculty FORCUP, Union University, Belgrade (Serbia)
- Prof. Zorka Jugovic PhD, High health – sanitary school for professional studies, Belgrade (Serbia)

REVIEW PROCEDURE AND REVIEW BOARD

Each paper is reviewed by the editor and, if it is judged suitable for this publication, it is then sent to two referees for double blind peer review.

The editorial review board is consisted of 67 members, full professors in the fields 1) Natural and mathematical sciences, 2) Technical and technological sciences, 3) Medical sciences and Health, 4) Biotechnical sciences, 5) Social sciences, and 6) Humanities from all the Balkan countries and the region.

CONTENTS

DETERMINANTS FOR FOSTERING HIGH GROWTH ENTERPRISES IN REPUBLIC OF NORTH MACEDONIA 915
Marina Arsovska 915
Savo Ashtalkoski 915
GREEN SKILLS OF HUMAN RESOURCES IN SMALL AND MEDIUM ENTERPRISES 921
Marija Magdincheva-Shopova 921
Aneta Stojanovska-Stefanova 921
THE IMPACT OF HUMAN RESOURCE INFORMATION SYSTEMS ON EMPLOYEE RETENTION IN NORTH MACEDONIA 927
Andrijana Ristovska 927
Marijana Cvetanoska 927
ALIGNING ECONOMIC SECURITY AND CLEAN ENERGY TRANSITION: THE WESTERN BALKANS IN THE CONTEXT OF THE EU'S GAS DIRECTIVES 935
Marta Vejseli 935
ELECTRIFYING ECONOMIC GROWTH: A ROBUST EXAMINATION OF E-COMMERCE TRENDS IN THE REPUBLIC OF NORTH MACEDONIA 941
Ana Davchevska 941
ADVANCING SUSTAINABLE DEVELOPMENT THROUGH GREEN FINANCE: MECHANISMS, INNOVATIONS, AND POLICY IMPLICATIONS 947
Aleksandar Naumoski 947
OVERCOMING EMPLOYEE BARRIERS IN DIGITAL TRANSFORMATION: A PATH TO ORGANIZATIONAL SUCCESS 953
Milena Boshkoska Klisaroski 953
Neda Petroska-Angelovska 953
Tea Josimovska 953
ADOPTION OF DIGITAL PLATFORMS FOR KNOWLEDGE SHARING: A COMPARATIVE STUDY OF SMES IN WESTERN BALKAN COUNTRIES 961
Ceneta Telak Durmishi 961
ENVIRONMENTAL PROTECTION IN THE FUNCTION OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT 967
Temelko Risteski 967
Emrah Mihtaroski 967
Biljana Spirkoska 967
ESSENCE AND CHARACTERISTICS OF LEADERSHIP 975
Zlatko Jakovlev 975
EMPLOYEE ENGAGEMENT: A REVIEW OF TYPES, ANTECEDENTS, AND OUTCOMES 981
Kristian Kina 981
TECHNOLOGICAL AND ENERGY TRANSITION CONCERNING THE EUROPEAN UNION: PERSPECTIVES FROM NORTH MACEDONIA AND TURKEY 987
Mehmet Yusuf Hazar 987
NAVIGATING ECONOMIC OPPORTUNITIES AND CHALLENGES IN MACEDONIA 993
Rushit Veapi 993
THE MAPPING OF POTENTIAL FORMS OF TOURISM IN THE MALESEVO REGION, FOR THE DEVELOPMENT OF A SUSTAINABLE TOURIST DESTINATION 999
Tanja Angelkova Petkova 999
USAGE AND IMPACT OF MOBILE GUEST APPLICATIONS IN HOTELS: WILL THEY REMAIN ESSENTIAL IN 2025? 1005
Cvetanka Ristova Maglovska 1005

INFLUENCE OF THE QUALITY OF INSURANCE COMPANY SERVICES TO THE LOYALTY OF INSURANCE SERVICE USERS 1011
Stevco Meceski 1011
Slavica Dimoska 1011
Irina Joldeska 1011
Tatjana Dimoska 1011
ANALYSIS OF PRODUCTIVITY IN FINANCIAL ACTIVITIES AND INSURANCE SECTOR IN MACEDONIA 1019
Irina Joldeska 1019
Tatjana Dimoska 1019
Stevco Meceski 1019
Slavica Dimoska 1019
DETERMINANTS OF BANKS PROFITABILITY IN THE REPUBLIC OF NORTH MACEDONIA 1027
Liza Alili Sulejmani 1027
Arbra Sulejmani 1027
FORENSIC AUDIT – A NEW BRANCH OF AUDIT 1033
Janka Dimitrova 1033
Eftimija Dimitrova 1033
ON SOME ASPECTS OF THE APPLICATION OF THE CYBERSECURITY DIRECTIVE IN THE ACCOUNTING OF MICRO AND SMALL ENTERPRISES IN BULGARIA 1039
Valentina Staneva 1039
Hristo Stanev 1039
ANALYSIS OF LABOR PRODUCTIVITY IN RELATION TO PROFITABILITY BASED ON LIVING LABOR COSTS (METHODOLOGY AND METHODS) 1047
Rositsa Ivanova 1047
ACCOUNTING AND DISCLOSURE OF CYBERSECURITY, ANTI-BRIBERY AND ANTI-MONEY LAUNDERING EXPENSES OF INSURERS 1055
Maia Iankova Natchkova 1055
DIGITAL ACCOUNTING AND INFORMATION PROTECTION 1063
Plamen Iliev 1063
PRACTICAL ASPECTS OF IFRS 15 IN THE ACTIVITY OF A MOBILE OPERATOR 1071
Lilia Lazarova 1071
IMPACT OF INFLATION ON SUBJECTIVE WELL-BEING 1077
Tatjana Dimoska 1077
Irina Joldeska 1077
Slavica Dimoska 1077
Stevco Meceski 1077
DIPLOMATIC PROTECTION OF EUROPEAN UNION CITIZENSHIP 1083
Ana Naumovska Kuzmanovska 1083
Erika Peshkoska Petreski 1083
HUMAN RIGHTS AND INTERPRETATION OF THE CONSTITUTION 1089
Darko Kostadinovski 1089
THE NECESSITY FOR CHANGES TO THE LAW OF SUCCESSION IN THE REPUBLIC OF MACEDONIA – DE LEGE FERENDA 1097
Slavica Dimoska 1097
Stevco Meceski 1097
Tatjana Dimoska 1097
Irina Joldeska 1097
METHODOLOGY OF DETECTING AND PROVING HATE CRIME 1105
Emrah Mihtaroski 1105

ECONOMIC DEVELOPMENT AND THE CONSEQUENCES OF MIGRATION ACCORDING TO NEWSPAPER “ALBANIA” 1111
Albnora Musa Bakiu 1111
Hiriet Ziberi 1111
CORRUPTION AND THE ROLE OF PUBLIC INSTITUTIONS -THE CASE OF THE REPUBLIC OF NORTH MACEDONIA 1115
Jelena Tast 1115
Mite Mitevski 1115
THE CRITICAL ROLE OF PRIVACY AND SAFETY KNOWLEDGE IN THE DIGITAL AGE 1123
Sanja Adjaip-Velichkovski 1123
Sead Dzigal 1123
CUSTOMER DEMAND FOR ENVIRONMENTAL STANDARDS AND ITS IMPACT ON FIRMS PRODUCT AND PROCESS INNOVATION (CASE OF WESTERN BALKAN COUNTRIES) 1129
Diellza Bilalli 1129
SOCIAL NORMS AND HEALTH LITERACY AS PREDICTOR OF PRO-ENVIRONMENTAL BEHAVIOR: EVIDENCE FROM NORTH MACEDONIA 1137
Sheruze Osmani Ballazhi 1137
Luljeta Bexheti 1137
Kalina Sotiroska Ivanoska 1137
Ibrahim Neziri 1137
SUPERVISION AND PROFESSIONAL DEVELOPMENT OF SOCIAL WORKERS 1143
Silviya Miteva 1143
PACIFIC ISLANDS FORUM: CREATION, DEVELOPMENT AND RESULTS 1149
Iliyan Mateev 1149
PILOT STUDY: KINEMATIC ANALYSIS OF THE TECHNIQUE OF THE EXERCISE "BACK UPRISE TO MALTESE CROSS" ON RINGS IN THE MEN'S GYMNASTICS 1157
Iliya Kanelov 1157
Martin Mishev 1157

THE MAPPING OF POTENTIAL FORMS OF TOURISM IN THE MALESEVO REGION, FOR THE DEVELOPMENT OF A SUSTAINABLE TOURIST DESTINATION

Tanja Angelkova Petkova
Faculty of tourism and business logistics, Goce Delcev University, Stip, North Macedonia
tanja.angelkova@ugd.edu.mk

Abstract: The creation of a recognizable and sustainable tourist destination is the goal that the region of the Municipality of Berovo and Maleshevo should strive for. This involves focusing on its potentials to create a suitable tourism offer that will satisfy the desires of all potential tourists, including the most selective ones. In order to perceive the prospects for the development of specific forms of tourism, it is necessary to be motivated and dedicated to developing action plans that will result in goals and activities to be undertaken for the approval of various tourism forms. It should be taken into account that the region of Berovo and Maleshevo has great potential and capacity for tourism development, and local initiatives, events, and manifestations should become recognizable at the local, national, and international levels, with the Municipality of Berovo being a desirable and recognizable sustainable tourist destination. If the entire region is considered as a single tourist entity or route, tourists would be able to experience the full range of tourist offerings and have the opportunity to choose which type of tourism they would like to participate in. However, there needs to be an enhanced promotion of the location and the region as a whole, as good promotion is a tool for attracting tourists, and the driving factor for this tool is a skilled workforce that will professionally carry out the tasks. The goal of sustainable tourism is to establish long-term development, offering current benefits without limiting or damaging future advantages for the region.
Through the implementation of specific forms of tourism in the Berovo and Malesevo region, establishing their sustainable development in tourism will contribute to changes in building awareness of ecology, behaviour, treatment, cultural and historical values, and their preservation, as well as the economy, both on an individual and societal level. Sustainable tourism development would lead to the growth of the entire region, incorporating and fully aligning with the needs of the local population, society, and the demands of tourists.
Keywords: Sustainability, Tourist destination, Maleshevo region

МАПИРАЊЕ НА ПОТЕНЦИЈАЛНИТЕ ФОРМИ НА ТУРИЗАМ ВО МАЛЕШЕВСКИОТ РЕГИОН, ЗА РАЗВОЈ НА ОДРЖЛИВА ТУРИСТИЧКА ДЕСТИНАЦИЈА

Тања Ангелкова Петкова
Факултет за Туризам и Бизнис логистика, Универзитет „Гоце Делчев“, Штип, Северна Македонија
tanja.angelkova@ugd.edu.mk

Резиме: Создавањето на препознатлива и одржлива туристичка дестинација, е она кон кое треба да се стреми регионот на Општина Берово и Малешевијата, со насочување на потенцијалите кон создавање на соодветна туристичка понуда, која ќе ги задоволи желбите на сите потенцијални туристи, па дури и на оние најпребирливите. За да можеме да ги согледаме перспективите за развој на специфични форми на туризам треба мотивирано и посветено да дојдеме до изработка на акциони планови кои ќе резултираат со цели и активности кои треба да се преземат за одобрување на различните форми на туризам. Треба да се земе предвид дека регионот на Берово и Малешевијата има голем потенцијал и капацитет за развој на туризмот, локалните иницијативи, настани и манифестации да бидат препознатливи на локално, национално и интернационално ниво, а општината Берово да биде посакувана и препознатлива одржлива туристичка дестинација. Ако целиот регион го опфатиме во една туристичка целина или рута, туристите би можеле да ја видат целокупната туристичка понуда и можност сами да одберат во кој вид на туризам ќе сакаат да учествуваат. Меѓутоа, треба да се засили промоцијата на местото и регионот во целост, бидејќи добрата промоција е алатка за привлекување на туристи, а фактор за придвижување на таа алатка се образовани кадри кои професионално ќе си ја завршат работата. Целта на одржливиот туризам е развој на туризмот на долги рокови, со давање можност на моментални придобивки, но без ограничување или штета за понатамошни придобивки во истражуваниот регион.

Со имплементацијата на специфичните форми на туризам во регионот на Берово и Малешевијата, одржливиот развој ќе допринесе за екологијата, за однесувањето, за третирањето, за културните и историски вредности и нивното негување, за економијата како на индивидуално, така и на општествено ниво. Одржливиот развој на туризмот би донел развој на целиот регион во кој би ги инкорпорирал и во целост кореспондирал со потребите на самото население, општеството и туристите.
Клучни зборови: Одржливост, Туристичка дестинација, Малешевски регион

1. ВОВЕД

Општина Берово се наоѓа во источниот дел на Република Северна Македонија, на надморска височина од 800 до 900 метри, во подножјето на Малешевските Планини (највисок врв-Кадиица 1932м). Берово и Малешевијата се мала територија, каде се среќава комбинација од извонредно сочувана природа, културно-историско наследство, етнографија, традиционална музика и ракотворби. Овде владее умерено континентална клима, а на некои места и планинско-континентална, а се карактеризира со студени зими и свежи лета. Освен привлечноста на планинските, котлинските и долинските форми, фактори за одржлив развој се и климатските услови, вештачкото езеро, богатството од растителен и животински свет и културното наследство. Токму ваквите просторни услови овозможуваат диференцирање на различните форми туризам. Доколку во регионот на Берово и Малешевијата би постоел добро организиран туризмот, сè останато би се развивало паралелно под негово дејство. Ако врз основа на потенцијалите кои ги има овој регион, „основните“ форми на туризам придонесуваат многу за ова подрачје, тогаш специфичните форми само ќе го зголемат придонесот за нивен раст и развој. За почеток, би се подигнала свеста на населението кое живее во овој регион. Со нивно активно вклучување во туризмот би осознале за сите нивни карактеристики и функции. Тогаш во оваа туристичка дестинација полесно ќе може да се создаде одржлив туристички бренд кој ќе се продава на потенцијалните туристи. Со развојот на туризмот и негово континуирано одржување би се зголемиле и побарувањата околу хотелските и угостителските објекти, ќе има потреба од осовременување на старите или, пак, отворање на нови сместувачки капацитети, кои ќе нудат сместување и храна. Сето ова, придонесува за зголемување на бројот на работни места во општината. Голем би бил придонесот со тоа што развојот на туризмот и неговите форми значително би ја намалиле невработеноста во овој регион. Кога постои забрзан раст и развој на туризмот и неговите форми, тогаш се јавува и потреба за туристичка валоризација. Според Светската туристичка организација (UNWTO), постојат две главни групи фактори значајни за туристичка валоризација, и тоа интерни и екстерни. Интерните фактори се однесуваат на самиот ресурс, неговите вредности, постоечки и можен степен на искористување (туристичката положба, туристичката и инфраструктурна опременост). Екстерните фактори на туристичка валоризација се однесуваат на достапноста на ресурсот во смисла на сообраќајна пристапност, специфичност, содржајност и сл. (UNWTO). Туристичката валоризација на природните и културните вредности за регионот на Берово и Малешевијата се врши на ист начин како дадениот.

Доколку се следат современите трендови и потребите на странските туристи, тогаш е потребно поголемо залагање за да се подобрат моменталните услови. Различните форми туризам, ќе развијат и различни стопански активности. Доколку беровчани ја развијат гастрономијата како гранка, со збогатена понуда на традиционално приготвена домашна храна, би се зголемило и производството на земјоделски, житни култури, како и производството на млечни производи. Овде ќе имаме и зголемување на сточарството, т.е. зголемување на бројот на добиток за оние кои што го одгледуваат, што би претставувало голем придонес за регионот на Берово и Малешевијата. Зголемувањето на бројот на туристи во регионот ќе доведе до подобрување на патиштата кои водат до туристичката дестинација и нејзините атрактивности. Како економски фактор, овие инвестиции, реверзибилно ќе се вратат во корист на туризмот. И, секако една, а и најбитна придобивка е економската исплатливост. Кога за крај би ги разгледале бенефитите на придобивките од развојот на специфичните форми на туризмот, ќе дојдеме до заклучок дека забрзаниот раст и развој на туризмот носи многу позитивности кои ќе ги засенат можните негативни влијанија. Мотивација би требало да ни претставуваат самите придобивки и со таа мотивација да дејствуваме што побргу на туристичкиот пазар.

2. ЕКО ТУРИЗАМ

Еко туризмот е форма на туризам која ги комбинира заштитата на животната средина, промоцијата на туризмот и активностите на локалните заедница, а сè со цел ефикасно стимулирање на локалната економија, но и одржливо искористување на ресурсите. Општина Берово има оптимални услови за имплементација на еко туризмот. Тоа се незагадените природни еко системи, разновидниот биодиверзитет (ендемични видови, лековити билки, печурки, шумски плодови), атрактивни релјефни форми, поволни климатски услови, здрава

храна (познатите беровското сирење, беровскиот компир, планински мед итн.), историски и културни знаменитости (манастири и цркви), инфраструктура (сместувачки капацитети, сообраќајни врски), гранична местоположба и индустриски капацитети кои не претставуваат закана за животната средина. Планинските предели на Малешевските Планини, густите мешовити шуми околу Беровско Езеро, шумските предели кај локалитетите Абланица и Суви Лаки, изворишниот дел на реката Брегалница, планинските пасишта, богатата флора кај локалитетите Дабоски Андак и Мурите, како туристичките атракции, се едно од најубавите места за развој на овој вид туризам. Чистиот воздух го надополнува екотуризмот.

Изворите на Брегалница се наоѓаат на Малешевските Планини, на надморска височина од околу 1.500 – 1.700 м. Изворите, иако се речиси под самиот планински врв, функционираат во текот на целата година. Овој терен е многу чист, со голема застапеност на кислород, одлични пејзажи и прекрасен видик. Како туристички атрактивности на еко туризмот за овој регион би ги набројале: чиста природа, убави пејзажи, специфична појава, панорамски видик. Како потенцијални форми на туризам овде припаѓаат и здравствено-рекреативниот, спортско-рекреативниот, трекинг, излетничкиот, планинарење, релаксација во природа, прошетка и сл. (Стратегија за развој на туризмот во Источниот плански регион со акционен план (2016-2025)).

3. ПЛАНИНСКИ ТУРИЗАМ

Планинскиот туризам се смета како дел од екотуризмот, каде што еден со друг се надополнуваат, таков е случајот и со Малешевскиот регион. Густите мешани шуми, планинските пасишта, чистиот воздух и пријатната клима претставуваат туристичка атракција. И покрај тоа што на Малешевските Планини имаме две сезони (летна и зимска) на планински туризам, сепак зимската сезона има помали услови за развој, додека летната сезона на овие планини нуди повеќе форми на туризам како што се: ловен туризам, велосипедски туризам, здравствено-рекреативен туризам, трекинг, образовен туризам, параглајдерство, спелеотуризам и сл. Трекингот, параглајдерството, хербалниот туризам, алпинизмот се доста популарни во последните неколку години и доста би ја збогатиле туристичката понуда во овој регион. Ова одговара за дестинации кои се во развој, нема потреба од луксузни хотели, потребно е да се има доста добро одбележани стази за движење на туристите и посетителите, да има патокази и објаснувања на информативните табли за која стаза каква е, кој дел од планината за што е наменет, да има информативно биро каде туристите ќе ги добиваат потребните информации и сл. На територијата на Општина Берово веќе се маркирани/одбележани пет пешачки патеки, кои би можеле да се искористат и за планинарење, хербален туризам, планински велосипедизам и сл. Еден од недостатоците за развој на планински туризам или друга форма на туризам, е што нема доволно соодветни планинарски домови, бачила, или други објекти за сместување. Планинарењето претставува значајна туристичка активност во регионот на Берово и Малешевијата, каде постои можности за искачување на Ченгино Кале на Малешевските Планини. Овој врв, не е највисок но има прекрасен видик, во непосредна близина е на изворите на Брегалница и има мало езеро до самиот врв.

4. ЕЗЕРСКИ ТУРИЗАМ И РИБОЛОВЕН ТУРИЗАМ

Беровското езеро изобилува со атрактивни понуди кои би можеле да се искористат за езерски туризам и риболовен туризам. Постојат добро опремени угостителски објекти околу самото езеро кои нудат добро приготвена традиционална и домашна храна како и сместување. Околу езерото има прекрасен биодиверзитет, флора и фауна, во него преовладува езерска риба, езерски животински и растителен свет. Риболовниот туризам освен на Беровско езеро, може да се примени и на реките Брегалница и Ратевска река кои располагаат со прекрасни и бујни планински водотеци, со чиста и бистра вода. Овие реки располагаат со доста голем фонд на риба. Во горните текови, присутна е речната пастрмка, а во другите делови се јавува скобуст, кленот, кркушката, крап, мрена и др. Може да се заклучи дека овој потенцијал би можел да се искористи и за образовен, спортски и конгресен туризам, кајак на мирни води и др.

За развојот на риболовниот туризам неопходно е уредување на рибните ревири и погодните места за рибарење, вклучување во понудата на риболовните друштва, агенциите и другите засегнати институции, поедноставување на постапката за издавање на повеќедневна дозвола за риболов, можности за купување или изнајмување рибарска опрема, поставување риболовни платформи (посебно на езерото), оформување на комплетни риболовно-туристички аранжмани, промоција и презентација на овој вид туризам и др. Во таа смисла, сместувачките капацитети и локалните туристички агенции треба да имаат соработка со риболовните друштва и повеќе информации преку брошури, контакти и сл. (Стратегија за развој на туризмот во Источниот плански регион со акционен план (2016-2025)).

5. РУРАЛЕН ТУРИЗАМ

Регионот на општина Берово има осум селски населби и тоа: Будинарци, Владимирово, Двориште, Мачево, Митрашинци, Ратево, Русиново и Смојмирово. Населените места во општината се од збиен тип, со оддалеченост од 3 до 15 км од општинскиот центар, со исклучок на село Двориште, кое се наоѓа во близина на македонско-бугарската граница и е оддалечено 21 км од Берово. Во нив се чува традицијата, тајните на старите рецепти, културата и сè што е од минатото. Сите села од овој регион се на свој начин посебни и интересни да се посетат. Богатството со кое располага Малешевијата може да го плени секој посетител (Стратегија за развој на туризмот во Источниот плански регион со акционен план (2016-2025)).

Меѓутоа, треба да се засили промоцијата на местото и регионот во целост, не само во државата, туку и пошироко. Туристите сакаат да шетаат по селските населби и да го видат селото и традиционалното производство на храна, облека, чување добиток итн. Малешевијата се посочува како една од најчистите региони на Балканот, дури и пошироко, што се потврдува и со плодовите што ги дава земјата: компир, тикви, пченка, мед, млеко, сирење, капини, малини, јагоди, боровинки, шипинки и други шумски лековити билки, на пример, кантарион, ајдучка трева, црн слез, камилица и слично. И уште повеќе, се издвојува како голем природен басен за еколошко производство и здрав живот со чиста и зелена околина. Чистиот регион е најсилната компаративна предност и за обликување и насочување на развојните документи на Малешевско-Пијанечкиот регион. Со нова агенда со многу поширока димензија и посилна нагласка за поврзување со земјата, со природата и, што е најбитно, за поголемо искористување на сите компаративни предности за производство на храна, за рурален развој и за туризам, таа димензија е поврзана и со карактерот и природата на овдешниот човек, вреден, гостољубив и добронамерен, со животот на село и со старите творби на куќите како сведоци за вековната комуникација меѓу човекот и земјата. Затоа, земјоделството и руралниот сектор имаат приоритетно место во развојот. Во Малешевијата, на пример, старите бачила сè повеќе се преуредуваат во традиционалниот стил на малешевската куќа и се нудат како сместувачки капацитети на гостите, случајни и намерни. Овој туризам најмногу е присутен во планинските населени места, во пределите богати со шума, ливади и извори со вода. На територијата на Малешево се наоѓаат 120 природни извори, но и многу други историски места и локалитети кои се посебна атракција за туристите. Најголема поврзаност на земјоделските домаќинства со туризмот е со специјалитетите, меѓу кои посебно се издвојува овчото сирење, биеното сирење, млекото, млешевската матеница, буламач и другите полутечни преработки кои се произведуваат на традиционален начин. Како туристички атракции во Беровскиот регион можеме да ги наведеме селската архитектура, автентичните објекти кои се користеле во минатото, па според тоа би можело да се развие и агротуризмот.

6. РЕЛИГИОЗЕН ТУРИЗАМ

Малешевскиот регион заедно со општина Берово располага со голем дел манастири и цркви кои претставуваат богато културно наследство од различни периоди, каде што некои цркви датираат уште од XI и XIV век, а во нив се наоѓаат значајни живописи, икониописи, архитектури и иконостаси и сл. Голем е интересот за посета на црквите и манастирите во овој регион што покажува дека има големи можности за развој на религиозниот туризам. Црквите и манастирите се посетени од религиозни туристи или туристи-верници (луѓе со длабоко усвоени верски вредности и норми) и религискиот верски турист (кој е сличен на класичниот турис).

Берово во моментов ги имаме манастирите: Св. Архангел Михаил (женски) и Св. Богородица Бајаклија (машки), каде имаме активен монашки живот. Во останатите цркви, вредни или помалку познати, најчесто се одбележуваат верските празници каде се организира заеднички ручек со верниците. Организирано сместување на туристи во рамките на манастирите не е забележано (Студија за состојбата со потенцијалите за развој на туризмот во Источен плански регион (2013)). Религиозниот туризам како засебна форма, не би имал економска вредност, доколку не се комбинира со друга форма туризам како на пример, културен туризам, рурален туризам и сл.

7. КУЛТУРЕН ТУРИЗАМ

Регионот на Берово и Малешевијата претставува регион со богато културно наследство и уметничко богатство, што претставува основа за развој на овој вид туризам. Иако има мал број археолошки наоѓалишта регистрирани во Управата за заштита на културното наследство, а досега неистражени, кои би ја збогатиле понудата на овој регион, потребно е релевантните институции, како локалната самоуправа во соработка со Музејот, да направат стратегија и планови за нивно откривање и понатамошна обработка и на крај валоризирање и презентација на истите. Сето тоа би било одлично да се инкорпорира во понудата што ја нуди оваа туристичка дестинација. Исто така како дел од културниот туризам влегуваат и културни

споменици кои ги има многу во овој регион, и кои сведочат за настаните од минатото и историјата. Во регионот застапени се доста културни манифестации како што се: Велигденско јајце, Етно кварт фестивал, Деновите на беровскиот компир и други, кои можат да привлечат голем број туристи. Покрај културните споменици, манифестациите, овде би можело да се додадат етнографијата, фолклорот кој е исто уникатен за регионот, изработката на стари традиционални занаети кои за жал се во изумирање, но овде се уште се негуваат: копаничарство, кујунџиство, ковачкиот, калајџискиот, ткајачкиот занает и сл. Жените од Малешевскиот регион, се уште обработуваат волна од овци и кози и изработуваат облека, јамболии, килими, черги и сл. Покрај предењето на волна, населението, уште многу одамна почна да изработува филц со чија помош се прават „калчини“, потколеници и елеци.

8. МАНИФЕСТАЦИСКИ И ГАСТРОНОМСКИ ТУРИЗАМ

Во регионот на општина Берово и Малешевскиот регион се одбележуваат и празнуваат голем број на традиционални манифестации, настани и фестивали. Ќе наведеме само неколку од нив: „Велигденско јајце“, „Етно фестивал“, „Ден на малешевскиот компир“, саемот „Малешевија на дланка“, ликовната колонија „Берово“, Меѓународното рели со теренски возила и Походот од с. Русиново до планината Петлец. Одржувањето на овие и слични на нив манифестации, има за цел промовирање на обичаите, традицијата и нивна одржливост, како и продолжување и запознавање на младите со нивното духовно и културно наследство, како и добивање на економска вредност. Манифестациите се поврзани со дегустација на традиционална храна, ракија, мед, сирење, производство добиено од изобилството на шумски и домашни производи, продажба на истите на штандови специјализирани за истите и сл. Туристите кога патуваат купуваат доживувања, а кај овие видови туризам во истражуваниот регион, се погодува целта на доживувањето. Туристите се сеќаваат на купените продукти, на вкусот на домашно приготвените производи, некои од нив бараат директно да бидат вклучени во процесот на производство и дел од тој производ да го однесат дома. Благодарение на сето ова се развива гастрономскиот туризам во Малешевскиот регион. Мотивот кој ги носи туристите во овој регион може да биде, на пример, манифестацијата „Ден на малешевскиот компир“, саемот „Малешевија на дланка“, потоа храната приготвена на традиционален локален начин, чистите и еколошки производи набрани директно од природата, беровското биено сирење, малешевското сирење, жежено сирење, кашкавал, буламач, урда, матеница и разновидните млечни преработки, разновидните сокови и чаеви, мацуни, сирупи, мармалади и слатко преработени од чисти еколошки производи, и многу други специфичности од овој регион. Исто така, бачилата и колибите каде што на се одгледуваат овци и кози и се подготвува надалеку познатото Малешевско сирење и специфични млечни специјалитети, можат да бидат причина за посета на овој регион. Населението исто е познато и по одгледување на пчелни домаќинства, од кои се добива чист органски и еколошки планински и ливадски мед, производство на матичниот млеч и прополисот, кој наоѓаат примена во лекување на разни болести. Медот во саќе е пак своевиден специјалитет.

9. ЗАКЛУЧОК

Во регионот на Берово и Малешевијата, туризмот се развива со интензивно темпо, полека но сигурно. Истражувањето се темели врз објективната проценка на моменталната ситуација во регионот. Основната визија на овој труд е овој регион во следните неколку години да израсне во респектабилна одржлива туристичка дестинација. Регионот изобилува со природни и културни вредности, со чие разумно користење и правилно искористување ќе се придонесе за развој на туризмот и одржливост на дестинацијата. Реката Брегалница заедно со нејзините притоки, Беровско Езеро, Малешевските планини, претставуваат природни вредности кои го красат регионот и кои се доста поволни за привлекување на поголем број туристи, но да се запази одржливоста. Антропогените вредности, кои се чуваат и негуваат со векови, големиот број на цркви и манастири, спомениците на културата, сите тие придонесуваат да се развие културниот туризам, религиозниот туризам и сл. Со развој на туризмот, локалното население се мотивира и учи како да ги чува и негува заедничките ресурси со кои располага и на полесен начин да може да ги сподели со туристите кои ќе го посетуваат регионот. Етнографските вредности како традиционалните куќи, бачилата, народните песни и ора, и повеќето манифестации организирани со цел презентирање на културата, претставуваат белег за регионот на Берово и Малешевијата. Споменативе форми на туризам се оние кои би ја освежиле, т.е. збогатиле или надополниле веќе постоечката туристичка понуда. За успешна реализација на туристичката понуда, потребно е имплементација на сите постоечки и нови стратегии за развој на туризмот во овој регион. Мора да има информативно биро каде туристите ќе ги добиваат потребните информации, да има ажурирана веб страна посебно за туриризмот во овој регион, соодветни брошури, изработени GPS мапи и принтани карти, лиценцирани водичи, јавно поставени информативни табли кои ќе бидат заштитени од

временските услови, одржување на веќе постоечките патеки и одбележување на други (полесни, потешки, адреналински и сл.) и сл. Кога ќе имаме оформен атрактивен производ, тогаш, со помош на алатките и методите за привлекување туристи, т.е. туристички маркетинг и промоција, ќе се позиционираме на туристичкиот пазар. Успешната стратегија, квалитетниот план и одличното менаџирање на туристичката дестинација, носи економска исплатливост и поголема одржливост на дестинацијата. Доколку сакаме да ги почувствуваме придобивките од развојот, мора посветено да се ангажираме и дејствуваме, а притоа да се надополнуваме со тоа што би придонеле во раст и одржлив развој на туризмот. Во тоа треба да бидат вклучени сите засегнати страни како што се локалното население, бизнис секторот, владини и невладини организации, министерствата и самите туристи кои го посетуваат регионот.

ЛИТЕРАТУРА

Angelkova, T., & Ristova, C. (2023). *Специфични видови на туризам.* In: Специфични видови на туризам. University "Goce Delcev" Stip. ISBN 978-608-277-006-2

Angelkova, T., & Kitanov, V. (2021). *Protentional for ecotourism in Gevgelija region.* Knowledge – International Journal, 48 (1). pp. 143-148. ISSN 2545-4439; 1857-923X

Angelkova, T., Dzordzevic, M., S., & Ristova, C. (2018). *Importance of agro-tourism for development of tourism in Northeastern Macedonia.* International Journal of Information, Business and Management, 10 (2). pp. 77-83. ISSN 2076-9202, 2218-046X

Angelkova, T., Magdinceva, S., M., & Dzordzevic, M., S. (2018). *Development of rural tourist destinations through the entrepreneuship in the Republic of Macedonia.* In: HOTELPLAN 2018, 2 October - 3 October, Belgrade, Serbia.

Angelkova, T., Dzordzevic, M., S., & Ristova, C. (2018). *The development of agro-tourism in the Northeastern Macedonia - From hospitality to tourist activities.* LAP - Lambert Academic Publishing, Germany . ISBN 978-613-9-85004-4

Batinić I. (2013), *The role and importance of the Internet in contemporary tourism in travel agencies business*, International Jurnal of Congitive Research in science, engineering and education

Kitanov, V., & Angelkova, T. (2021). *Development and economic significance of rural tourism.* Knowledge International scientific journal, 49.1. pp. 163-166. ISSN 1857-923X

Metodijeski, D., Filiposki, O., Todorovic, E., Kitanov, V., Angelkova, T., Sazdova, J., & Micevski, M. (2023). *Младинските патувања и туризмот.* Туристика, Скопје. ISBN 978-608-4872-17-7

Metodijeski, D., Filiposki, O., Taleska, M., Todorovic, E., Angelkova, T., Kitanov, V., & Sazdova, J. (2023). *Туризмот во урбаните средини.* Туристика, Скопје. ISBN 978-608-4872-19-1

Ristova, C., & Angelkova, T. (2018). *Social media as tool for promotion of the tourist destination.* In: 3rd International Scientific Conference TISC 2018, 31 May - 2 June 2018, Vrnjačka Banja, Serbia.

Студија за состојбата со потенцијалите за развој на туризмот во Источен плански регион (2013), ЦРИПР, Штип

Стратегија за развој на туризмот во Источниот плански регион со акционен план (2016-2025), ЦРИПР, Штип

Hall, D., Brown, F. (2000), “Tourism in peripheral areas”, Channel View, Clevedon;

https://www.unwto.org/